

Arnold Kouwels, de negentiende-eeuwse voorganger van Koos Landwehr

Dries Touw

'Tekenaar onbekend' schreef Hans de Bruijn bij de oude afbeelding van *Bryum murale* in *Buxbaumiella* 95, p. 22, maar in zijn tijd was Arnoldus Jacobus Kouwels (1824-1888) een groot man binnen de botanie. Hij werd in Zoeterwoude (bij Leiden) geboren en lijkt daar zijn hele leven te hebben gewoond. Hij werd tekenaar, graveur, kunstschilder en leraar. Waarschijnlijk heeft hij heel lang zelfstandig gewerkt, want pas in het laatste deel van zijn leven vond ik hem op het web genoemd als leraar bij een Leidse middelbare school en als tekenaar bij het botanisch laboratorium van de universiteit.

In Leiden waren de huisartsen en botanici J.H. Molkenboer en F. Dozy vanaf 1840 bezig met het determineren van bladmossen uit het toenmalige Nederlands-Indië, Japan en Zuid-Amerika. Dat was pionierswerk. In 1844 publiceerden ze tientallen nieuwe soorten in een artikel zonder afbeeldingen. Voor analytische afbeeldingen in een erop volgende publicatie (1845-1848 [-1854]) leidden ze P.W.M. Trap op tot tekenaar en lithograaf, maar ze waren achteraf niet tevreden over zijn werk. Dat Van der Sande Lacoste er later net zo over dacht blijkt uit zijn doorhalingen, correcties en ongezouten commentaar bij een aantal niet gepubliceerde prenten van Trap. Bij een wat al te zware afbeelding van een sporogoon schreef hij 'de kindheid der bryologie'!

Molkenboer en Dozy wilden een groot boek over hun Indische bladmossen maken, naar voorbeeld van het Europese standaardwerk *Bryologia europaea* (Bruch et al., 1836-1855) Ze noemden het *Bryologia javanica* (1854-1870), een misleidende naam, omdat er soorten en vondsten uit de hele archipel in kwamen. Ze trokken Kouwels aan voor de illustraties en daarvoor heb ik bij het zoeken naar informatie over hun leven en werken ook met hem te

maken gekregen. Ze leerden hem aan de hand van *Bryologia europaea* hoe hij wetenschappelijke afbeeldingen van mossen moest maken. Helaas hebben ze weinig plezier van hun werk kunnen beleven, doordat ze binnen twee jaar na het verschijnen van de eerste afleveringen overleden. Dozy's zwager R.B. van den Bosch ontfermde zich over hun botanische erfenis. Samen met C.M. van der Sande Lacoste zette hij het project voort, maar ook Van den Bosch overleed binnen een paar jaar. Alleen van der Sande Lacoste en Kouwels haalden de eindstreep. *Bryologia javanica* werd een fameus tweedelig boek, het eerste met veel gedetailleerde afbeeldingen van alle behandelde bladmossen.

Kouwels tekende, graveerde en begeleidde het drukken. Hij maakte zelf de preparaten van mosblaadjes en andere onderdelen en was daar zo goed in dat Van der Sande Lacoste aan Van den Bosch schreef: 'Met de analyse der peristomia van *Distichophyllum nanum* kom ik niet terecht, [doordat] het inwendig peristomium moeilijk is zuiver te prepareren..... In zulke moeyelijke zaken is het beter op Kouwels bevindingen af te gaan.' Kouwels had ook een eigen mening over de soorten. Achterop een niet gepubliceerde plaat van *Philonotis secunda* var. *perwaktiana* schreef hij: '*Bartramia secunda* en *Bartramia prabaktiana* verschillen onderling zóó weinig, dunkt mij, dat een variëteit ja, maar een soort er niet bij mij in wil. Ik herinner mij ook nog zeer goed dat Dr. Molkenboer met zijnen medewerker reeds deswege verschilden. Doch toen zweeg Kouwels, omdat hem zwijgen paste.'

Hij werd Van der Sande Lacoste's vaste illustrator, werkte ook voor andere botanici als W.F.R. Suringar en werd zo hoog gewaardeerd, dat hij van 1868 tot zijn dood alle kleurenplaten voor de delen 13-18 (1868-1889) van de prestigieuze *Flora*

batava mocht maken, dus niet alleen die van mossen. In 2010 opende Gerhard Cadée zijn rubriek 'Kleurrijk palet voor planten' in *Natura* met Kouwels' afbeelding van heelkruid in dat boek.

Kouwels overleed op 21 januari 1888 in Zoeterwoude. Drie weken later werd hij herdacht tijdens de wintervergadering van de Botanische Vereniging.

Literatuur

- Bruch, Ph., W.Ph. Schimper & W.T. von Gümbel. 1836-1855. *Bryologia europaea seu genera muscorum Europaeorum monographice illustrata*. Stuttgart.
- Bruijn, J. de. 2013. Steenbewonende mossen van Capelle aan den IJssel tot Cadzand C Notities uit het veld. *Buxbaumiella* 95: 19B32.
- Cadée, G.C. 2010. Kouwels. Kleurrijk palet voor Planten. *Natura* 107: 73.
- Dozy, F. & J.H. Molkenboer. 1844 (Aug.). *Muscorum frondosorum novae species ex Archipelago Indico et Japonica*. Leiden, en (Nov.). *Ann. Sci. Nat., Bot. Sér. 3*, 2: 297-316.
- Dozy, F. & J.H. Molkenboer. 1845-1848[-1854]. *Musci frondosi inediti archipelagici indici [, sive descriptio et adumbratio muscorum frondosorum in insulis Java, Borneo, Sumatra, Celebes, Amboina, nec non in Japonia nuper detectorum minusve cognitum]*. Leiden.

Dozy, F. & J.H. Molkenboer. 1854-1870. *Bryologia javanica seu descriptio muscorum frondosorum Archipelagici indici iconibus illustrata*. Leiden.

Kops, J. et al. 1800-1934. *Flora batava*, 28 delen.

Auteursgegevens

A. Touw, Lokhorst 53, 2352 KE Leiderdorp
touwa@casema.nl en dries.touw@naturalis.nl

Abstract

Arnold Kouwels, the nineteenth century predecessor of Koos Landwehr

Arnold Jacobus Kouwels (1824-1888) was a botanical illustrator famous among contemporary Dutch botanists, but has become a forgotten man because we are not used to listing draughtsmen as co-author of our botanical publications. Molkenboer and Dozy enlisted him to illustrate Indonesian mosses for their magnum opus *Bryologia javanica*, in the same detailed way as in *Bryologia europaea*. Of numerous species these remain the most detailed illustrations produced ever. In order to do this job Kouwels learned to analyse and prepare moss parts so skilfully that Van der Sande Lacoste considered his skills greater than his own. Besides, Kouwels illustrated other botanical publications such as volumes 13-18 (1868-1888) of the prestigious *Flora batava* project.

31 Nieuwe soorten korstmossen en lichenicole fungi voor Nederland

Maarten Brand, Laurens Sparrius & André Aptroot

Inleiding

Na het verschijnen van de laatste aanvullingen op de standaardlijst van de Nederlandse korstmossen (Aptroot et al. 2009) is het enige tijd stil gebleven en zijn slechts incidenteel nieuwe soorten gemeld. In dit artikel beschrijven we vondsten van nieuwe soorten, voornamelijk op basis van herbariummateriaal van de eerste auteur. Het gaat om 7 nieuwe korstmossen, die alle van één vindplaats worden vermeld en kort worden toegelicht. Daarnaast zijn 24 korstmosparasieten nieuw voor Nederland. In veel gevallen gaat het om langer geleden verzameld herbariummateriaal dat pas in de afgelopen jaren op naam is gebracht. Dit

werd mogelijk door de sterk toegenomen kennis over deze lastige groep, waarvan de meeste soorten pas in de laatste dertig jaar beschreven zijn. Ook doen we een voorstel voor een Nederlandse naam voor de korstmossen, met uitzondering van *Epigloea grummannii*. Achter de soortnaam zijn de auteurs en het publicatiejaar vermeld, alsmede het BLWG-soortnummer.

Korstmossen

**Chaenotheca phaeocephala (Turner)
Th. Fr. (1861) – Grof schorssteeltje –
7393**

Wijdverspreide soort op oude bomen met zure schors en hout in koele streken van